

УДК 321.01

*А. Ю. Кравець**кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології**Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ПРИРОДА ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ: БІОПОЛІТИЧНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Природа людини і її політичної поведінки являє собою одну з основних проблем для будь-якого політичного мислителя. Саме ця проблематика знаходиться в центрі уваги більшості біополітиків, серед яких: Р. Мастерс, А. Соміт, С. Петерсен, А. Олескін та інші. Р. Мастерс підкреслює, що біополітика розглядає одвічне питання про те, яка за своєю природою людина [10]. А. Олескін стверджує, що біополітика в розумінні природи людини тяжіє до натуралізму, підкреслює значущість природи людини як продукту її еволюційно-біологічної передісторії [2, с. 19].

Варто підкреслити, що в біополітичному співтоваристві й досі не вироблено єдиного розуміння природи «людини політичної» й чинників, що формують її соціальну та політичну поведінку. Так, А. Соміт і С. Петерсен доводять, що люди – це «соціальні примати», які мають спільні риси з іншими представниками цього виду, але, в той же час, є унікальними завдяки такій рисі, як самосвідомість [12, с. 5]. Вітчизняний науковець Я. Потапенко розуміє «*Homo politicus*» як «продукт біологічно-еволюційного розвитку, частку єдиного планетарного біо-розмаїття» [3, с. 397]. МакНейл називає людину «найвищим проявом біосфери», який живе та працює сам по собі та спільно з іншими людьми задля задоволення своїх потреб [9, с. 1–13].

Проблематика політичної поведінки, як і питання про природу «людини політичної», є складним феноменом наукового аналізу, адже в біополітичному дискурсі й досі не вироблено чіткого уявлення про ті фундаментальні характеристики, що лежать у природі «людини політичної» та формують її політичну поведінку. У біополітичному середовищі постійно точаться дискусії з приводу того, яка складова частина – генетична чи соціальна – більшою мірою впливає на соціальну та політичну поведінку людини. Головна проблема полягає в тому, що біополітики розділені на декілька груп, які пропонують своє бачення природи «людини політичної» і її поведінки в соціумі й в політиці, що не сприяє цілісності уявлення про цей феномен.

Що стосується самого визначення політичної поведінки в біополітичній царині, то тут також немає єдності. Так, А. Олескін визначає поведінку як «спосіб відповіді організму на стимул ззовні». Однак сам дослідник зазначає, що не всяка поведінка може бути викликана або змінена впливом ззовні, безліч її форм мають «запрограмовану спадкову компоненту» [2, с. 74]. Це, власне, й відрізняє біополітичний підхід від інших. Політична поведінка в біополітичній площині – сфера самовияву індивіда, яка відповідно до еволюційної дослідницької стратегії, покладеної в основу біополітики, заснована на виборі та

урівноважені протилежних схильностей, здібностей та вподобань індивіда для досягнення ефективного поведінкового результату в соціальній і політичній сфері. За словами А. Соміта і С. Петерсена, «людська поведінка – продукт не просто наших генів, але взаємодії між природою і вихованням. Ми одні здатні до створення складної культури, що складається як із матеріальних об'єктів, так і з абстрактних цінностей; ми – єдиний біологічний вид, в якому цінності, які ми створили, здатні переважити наші найсильніші і глибоко вкорінені поведінкові імперативи» [12, с. 1].

Таким чином, ми бачимо, що біополітика репрезентує свій унікальний погляд на «людину політичну» і її поведінку, а в біополітичному співтоваристві й досі не вироблено чіткого уявлення про те, що являє собою «*Homo politicus*», які механізми лежать в основі її соціальної і політичної поведінки. А тому метою дослідження є подальший науковий аналіз, систематизація та поглиблення біополітичного знання стосовно природи і сутності політичної поведінки людини.

Виклад основного матеріалу. У даному контексті слід зазначити, що коли ми говоримо про природу політичної поведінки, акцент робиться саме на її природних (біологічних) складових частинах, таких як генетика, інстинкти, нейрофізіологічні та психологічні властивості, вроджені схильності. При цьому наголошується, що вони можуть корегуватись у процесі виховання, навчання і соціалізації.

Одним з основних завдань біополітики є виявлення генетично детермінованих поведінкових актів. Так, Ч. Еван зазначає, що «середовище визначає батьківський внесок, який впливає на поведінку нащадків» [8, с. 134]. Класики біополітики А. Соміт і С. Петерсен наполягають на тому, що «гени виступають в якості «основних одиниць, через які особливості передаються від батьків до нащадків» [12, с. 1, 5]. А. Олескін доводить, що рівень основних нейротрансмітерів (речовин, необхідних для передачі імпульсів між нервовими клітинами), таких як серотонін, адреналін, дофамін, частково обумовлений генетичними факторами. Рівень нейротрансмітерів впливає на соціальний ранг людини, його активність, агресивність й інші політично важливі параметри. Чимала увага, за словами А. Олескіна, приділяється також ADHD («attention deficit hyperactivity disorder – розлад з дефіцитом уваги та підвищеною активністю»). Тобто існують гени, що призводять індивідів до імпульсивної, безконтрольної, гіперактивної, неуважної, агресивної поведінки. Люди з таким генотипом являють собою ідеальний контингент для вербування в ряди бойовиків. Але слід зазначити, що ці ж відхилення можуть зробити індивідів

хоробрими воїнами, харизматичними політиками, ініціативними менеджерами. У даному випадку провідну роль відіграє правильне виховання, навчання та відповідне оточуюче середовище [2, с. 119].

Генетичні чинники можуть сприяти розвитку в політичних діячів таких психічних і поведінкових розладів, як нарколепсія (патологічна сонливість), хвороба Альцгеймера, маніакально-депресивний психоз тощо. При цьому маніакально-депресивний психоз може існувати в субклінічних формах, які «цілком сумісні із соціальною адаптованістю і навіть політичною активністю, лише надають їм відповідні забарвлення». Так, «політик із субклінічно вираженим маніакально-депресивним психозом (циклоїд) схильний до періодів підвищеного настрою й активності (манія), змінюваним періодами депресії», що впливає на прийняття ним управлінських рішень [2, с. 121]. Як зазначає А. Олескін, «у даний час, у зв'язку з розробкою методів генної інженерії і клонування, лунають голоси на користь поліпшення людського соціальної поведінки. Наприклад, Д. Хамер з Національного Інституту раку (США) ратує за усунення генетичних коренів агресії і насильства шляхом елімінації відповідних генів. Ці заходи виступають як складова частина сучасних евгенічних програм» [2, с. 121].

Ще однією з основних біологічно детермінованих компонент поведінки людини є інстинкт, який можна визначити як «генетично детермінований комплекс фіксованих дій» [2, с. 76]. К. Лоренц називає їх «спадковими координаціями», що включають такі компоненти: 1) стан особини, готової до вчинення певної дії, що визначається нейрофізіологічними факторами, наприклад, голод, страх тощо; 2) ключовий подразник, що запускає інстинктивну поведінку; 3) завершальну дію; 4) пригнічений подразник: інстинкт може бути не реалізований, якщо активність особини тимчасово спрямована на іншу поведінку» [1].

Отримані в останні десятиліття нейрофізіологічні дані говорять про важливість для людської психіки подій, що відбуваються в людському мозку, наприклад в мозковому стовбурі, лімбічній системі (являє собою функціональне об'єднання структур мозку, що беруть участь в організації емоційно-мотиваційної поведінки). Ці структури здійснюють модифікуючий і контролюючий вплив (у розвинутій формі багато з них, наприклад мовні центри, є тільки у людини). Це не змінює їх давнього походження і, відповідно, еволюційного фундаменту їх функцій. Тому використання соціо-біологічних концепцій, генетики поведінки і етології в дослідженнях політичної поведінки представляє безперечний інтерес для сучасної політичної науки [2, с. 22].

Як зазначає Р. Бланк, «чим більше ми розуміємо функціонування мозку, тим більше ми схиляємо до думки, що нашу поведінку моделює наш мозок». У результаті «наша інтерпретація світу, в тому числі його політичного виміру, і наші реакції на нього, залежать від внутрішньої організації мозку» [6, с. 17]. У даному випадку слід зазначити, що мається на увазі те, що мозок бере участь у формуванні кожної дії або думки, які реалізуються як у процесі політично-

го керівництва суб'єктом управління, так і в процесі громадської діяльності об'єкта управління. Підтвердження цієї тези надає і Ф. Фукуяма, який стверджує, що поведінку людини потрібно розглядати як результат електрохімічних реакцій в органі, який ми називаємо мозком [4, с. 73]. Як зазначає П. Шанже, «все утворюється з поведінки, яка мобілізується чітким набором нервових осередків», а тому причини і наслідки людської поведінки слід шукати в особливостях мозкової діяльності індивіда [7, с. 97]. Мається на увазі те, що специфічна поведінка людини продукується нейронами мозку, а тому нейронна діяльність мозку – це важлива складова аналітичної моделі політичної поведінки. Як зазначає Р. Макдермотт, «якщо ми дійсно хочемо, щось дізнатися про поведінку і біологічні субстрати поведінки, нам потрібно синтезувати рівні аналізу в різних областях наукових знань, які самі по собі є обмеженими» [2, с. 22].

За словами А. Олескіна, «прямий зв'язок лобової частки мозку з лімбічною системою обумовлює те, що людина не є «холоднокровним комп'ютером», адже сприймає світ емоційно, через стан свого тіла, свої і чужі вчинки. Порушення функції лобових часток мозку призводить до «консервування» емоцій. Навіть невеликі порушення функціонування лобових часток мозку можуть призвести до «виникнення типу людей «без совісті» – від садистів-маніяків до політичних диктаторів» [2, с. 22].

Як відомо, людський мозок складається з двох півкуль, які, в більшості випадків, розвинені нерівномірно. Біополітики вважають, що в представників Західної цивілізації більш розвинена ліва «логічна» півкуля, тоді як у представників Східної – права «образна». У політичному лідерстві можна також виділити два стилі – «лівопівкульний», орієнтований на логіку і тверезий розрахунок, і «правопівкульний», орієнтований на образне бачення вирішення політичних проблем, часто спрямований у майбутнє. При цьому лівші відрізняються від правшів у плані організації функцій мозкових півкуль, а також у своїх політичних перевагах: правші дотримуються «правих» (консервативних) поглядів, а лівші тяжіють до лівих (реформістських, революційних) поглядів. Мало того, кількість офіційно зареєстрованих лівшів можна розглядати як свого роду мірило демократії: чим більш демократична держава, тим вищий відсоток лівшів в складі його населення [2, с. 136].

Політика багато в чому спирається на еволюційно примітивні форми соціальної поведінки, що виникли раніше людської мови і культури. І доісторична, і сучасна політика зберігає значну «лімбічну» компоненту (коли пристрасті переважають над розумом). Наприклад, явище харизми частково пов'язано з особливим комфортом, який відчувають підлеглі поблизу нього. Цей комфорт залежить від вироблюваних лідером стимулів, які можуть не сприйматися свідомо, але надходити в лімбічний модуль і через нього впливати на фізіологічний та емоційний стан індивіда. Поведінка збудженого натовпу буває настільки далеко від діяльності «свідомого мозку» (неокортексу), що К. Лоренц порівнював його не тільки

з лімбічною системою і поведінкою нижчих ссавців, але і навіть з поведінкою «анонімної зграї» риб, якою керує тільки стовбур мозку» [2, с. 134].

Важливу роль у формуванні соціальної і політичної поведінки людини відіграє такий нейротрансмітер (нейромодератор) мозку, як серотонін, адже його рівень впливає на визначення соціального статусу індивіда і його місця в суспільній ієрархії. Встановлено, що більш високі рівні серотоніну відповідають більш високому рангу в ієрархії. Зміна соціальної ситуації змінює рівні серотоніну (і інших нейротрансмітерів) у відповідних індивідів. Так, ізоляція домінанта веде до поступового зниження серотоніну [2, с. 141]. Дослідження Р. Мастерса, присвячені ролі серотоніну у *Homo sapiens*, виявили більш складну картину: 1) в людей з «макіавеллівським типом особистості» (агресивних, владних, цілеспрямованих, аморальних) соціальний ранг наростає в міру підвищення рівня серотоніну в крові; 2) в людей протилежного типу особистості, «поступливих моралістів», соціальний ранг зменшується в міру підвищення рівня серотоніну. Отже, серотонін (при його достатньому рівні) проявляє справжній тип особистості людини. Якщо ж існує дефіцит серотоніну, то, незалежно від типу особистості, настає депресія і зниження контролю за імпульсивною поведінкою, що може бути компенсоване за рахунок вживання відповідних медичних препаратів [10].

Велике біополітичне значення має й дослідження нервової системи людини, адже вона контролює весь спектр соціальної і політичної поведінки, всі її форми від свідомої до підсвідомої, від раціональної до ірраціональної. На переконання Р. Мастерса, «всі серйозні теорії, що пояснювали людську поведінку, в тому числі й в додатку до політики, неодмінно спіралися на ту чи іншу модель нервової системи» [10].

Біополітики наполягають на існуванні вроджених нейрофізіологічних типів. Як зазначає А. Олескін, «у ході ембріонального розвитку всі системи органів індивіда розвиваються з трьох первинних зародкових листків – зовнішнього (ектодерма), середнього (мезодерма) і внутрішнього (ендодерма)». І залежності від того, який з листків розвинений сильніше, людей класифікують на нейрофізіологічні і одночасно психічні типи: 1) нейротоніки – індивіди з домінуванням ектодерми, які надають перевагу жовтому кольору (символізує самотність і надію) та відрізняються високими інтелектуальними здібностями і підвищеною чутливістю до факторів зовнішнього середовища; 2) соматотоніки – прихильники червоного кольору (символізує кров і боротьбу), індивіди з переважанням мезодерми (відповідає за розвинену мускулатуру), енергійні, схильні до активної соціальної і політичної діяльності; 3) вісцеротоніки – індивіди з розвиненою ендодермою, що формує внутрішні органи, прихильники синього кольору (символізує небо і спокій), спокійні, врівноважені, товариські. Він наводить такі приклади політичних діячів, що відповідають цим типам: 1) Кальвін, фанатик нової віри (нейротонік, «жовтий»); 2) В. Ленін, нещадний і енергійний революціонер (соматотонік, «червоний»); 3) Нерон, що насолоджується життям імператора Рима (вісцеротонік,

«синій»). Прихильники цієї класифікації говорять також про поширеність змішаних типів [2, с. 155].

Таким чином, біополітики піддали серйозному сумніву традиційний погляд на людину як на суто розумну істоту, що має повну свободу волі й, відповідно, повністю відповідає за всі свої вчинки. Підкреслюється, що в наші дні є багато можливостей для свідомого чи несвідомого маніпулювання людською поведінкою. І важливу роль у цьому процесі відіграє структура й особливості людського мозку і психіки.

Від генетичних та фізіологічних особливостей перейдемо до еволюційно обумовлених. Так, біополітики виходять з тези про те, що людина генетично споріднена з іншими біологічними видами, а це неодмінно впливає на її поведінку в соціальній і політичній сфері. Серед вроджених особливостей соціальної та політичної поведінки, що споріднюють її з іншими «соціальними приматами», вони виокремлюють генетичну схильність до адаптації, домінування і підкорення. Зауважимо, що феномен адаптації сягає корінням теорії природного відбору Ч. Дарвіна, а еволюційна теорія і неоеволюціонізм лежать в основі біополітичної аналітики. Г. Вільямс зазначає, що «ті особливості людини, які відповідають навколишньому середовищу і дають організму вижити, називають «адаптацією». Протягом довгого часу люди, в межах свого виду, розвивають адаптацію, яка призводить до репродуктивного успіху [13, с. 134]. Як зазначає К. Баскін, у процесі еволюції формуються моделі поведінки, що дозволяють людині вижити в поточних умовах. Це призводить до вибудовування відповідних «механізмів виживання». Із часом механізми, що забезпечують виживання, стають дедалі більш складними, відповідно змінюються і моделі поведінки [5, с. 130].

Основне джерело еволюції і домінування і, як результату, виникнення соціальних і політичних ієрархій, А. Соміт і С. Петерсен бачать у тенденції до домінування: «Люди – це «соціальні примати з вродженою схильністю до ієрархічних й авторитарних соціальних і політичних структур» [12, с. 1–5]. Соціальні примати демонструють поведінку домінування і живуть в ієрархічних соціальних (у випадку з людським видом, політичних) структурах. Ієрархія є однією з найбільш універсальних особливостей соціальної та політичної організації. Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен, «природний відбір забезпечив соціальних приматів «схильністю» до ієрархічних соціальних структур ... з помітними індивідуальними відмінностями в статусі і нерівним доступом до багатьох гарних речей у житті» [12, с. 8]. При цьому важливо зазначити, що з точки зору неодарвіністської теорії ці риси не зникли з плином часу, а мають величезний вплив на сучасну політику.

Звісно, ієрархія і домінування неможливі без підкорення. Так, біополітики вважають, що тенденція коритися поступово закріплюється в самій нашій природі й призводить до появи феномену «людської слухняності». Як зазначають А. Соміт і С. Петерсен, «природний відбір забезпечив нас «готовністю виконувати покірну роль» [12, с. 24]. Підтвердження цьому знаходимо і у Дж. Шефера: «Сучасне людське

життя – це, переважно, наявність знань в ієрархії підкорення: коли ми не спимо, ми проводимо більшу частину часу в ієрархіях, які розповсюджуються від корпоративної промисловості до державного управління. Серед найсильніших і постійних еволюційних спадщин нашого виду є готовність «коритися тим, хто при владі» [11, с. 169, 174].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, констатуємо, що: 1. Генетично закладені особливості людського мозку та психіки впливають на соціальну і політичну поведінку людини. 2. Соціалізація, навчання і виховання, у свою чергу, можуть корегувати те, що закладене природою. 3. Навколишнє середовище і соціально-політична ситуація також впливають на фізіологічний стан людей і призводять до змін рівня нейротрансмітерів та гормонів, що неодмінно позначається на поведінці. 4. Схильність до домінування, з одного боку, і підкорення, з іншого, генетично закладені в природу «людини політичної».

Література

1. Лоренц К. Агрессия. [Текст] / К. Лоренц. – [пер. с нем. Г. Швейник]. – М. : «Прогресс», 1994. – 272 с.
2. Олескин А.В. Биополитика. Политический потенциал современной биологии [Текст] / А.В. Олескин. – М. : Научный мир, 2007. – 459 с.
3. Потапенко Я. Соматичне буття індивіду як об'єкт досліджень у галузі біополітики [Текст] / Я. Потапенко // Гілея. – 2013. – Вип. 74. – С. 397–399.
4. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: последствия нашей биотехнологической революции [Текст] / Ф. Фукуяма. – М. : «ЛЮКС», 2004. – 349 с.
5. Baskin K., Bondarenko D. Living through a Second Axial Age [Text] / K. Baskin, D. Bondarenko // Second International Scientific Congress «Globalistics-2011: Ways to Strategic Stability and the Problem of Global Governance». – Moscow: Lomonosov Moscow University Press, 2011. – Vol. II. – P. 130.
6. Blank R. Biology and Politics: An Introduction [Text] / R. Blank // Politics and the Life Science: The State of the Discipline. – United Kingdom: Emerald Group Publishing, 2014. – 280 p.
7. Changeux P. The history of neuroscience in autobiography [Text] / P. Changeux. – N.Y., 2004. – 433 p.
8. Evan C. Political science and behaviour genetics: rethinking foundational assumptions [Text] / C. Evan // Peterson S., Somit A. Biology and politics: The cutting edge. – United Kingdom: Emerald Group Publishing, 2011. – P. 115–139.
9. McNeill H. The Rise of the West: A History of the Human Community [Text] / H. McNeill. – Chicago: University Chicago Press., 1991. – 828 p.
10. Masters R. D. The nature of politics. New Haven, L.: Yale University Press. 1989. – 298 p.
11. Shepher J. Commentary // Dominance, Aggression, and War. – N.Y.: Paragon, 1987. – P. 174.
12. Somit A., Peterson S. The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution [Text] / A. Somit, S. Peterson. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2005. – 190 p.
13. Williams G. Adaptation and natural selection [Text] / G. Williams – N.Y.: Princeton University press, 1996. – 235 p.

Анотація

Кравець А. Ю. Природа політичної поведінки: біополітичний підхід. – Стаття.

Розглядається біополітична інтерпретація проблематики природи політичної поведінки, адже біополітика, як нова еволюційна дисципліна в межах сучасної політичної науки, пропонує своє унікальне бачення «людини політичної» і природи її політичної поведінки. З'ясовано, що проблематика політичної поведінки, як і питання про природу «людини політичної», є складним феноменом наукового аналізу, адже в біополітичному дискурсі й досі не вироблено чіткого уявлення про ті фундаментальні характеристики, що лежать у природі поведінки «людини політичної». А тому наукове знання стосовно біополітичного погляду на природу і сутність політичної поведінки потребує подальшого наукового аналізу та поглиблення. Визначено поняття «людина політична», де вона являє собою індивіда з вродженими властивостями мозку і психіки, які впливають на його соціальну та політичну поведінку, можуть корегуватись у процесі соціалізації та виховання. Отже, коли ми говоримо про природу політичної поведінки, акцент робиться саме на її природних (біологічних) складниках, таких як генетика, інстинкти, нейрофізіологічні та психологічні властивості, вроджені схильності. При цьому наголошується, що вони можуть корегуватись у процесі виховання, навчання і соціалізації.

Ключові слова: біополітика, «людина політична», політична поведінка.

Аннотація

Кравець А. Ю. Природа политического поведения: биополитический подход. – Статья.

Рассматривается биополитическая интерпретация проблематики природы политического поведения, ведь биополитика, как новая эволюционная дисциплина в пределах современной политической науки, предлагает свое уникальное видение «человека политического» и природы его политического поведения. Выяснено, что проблематика политического поведения, как и вопрос о природе «человека политического», является сложным феноменом научного анализа, ведь в биополитическом дискурсе до сих пор не выработано четкого представления о тех фундаментальные характеристиках, которые лежат в основе поведения «человека политического». Поэтому научное знание о биополитической точке зрения на природу и сущность политического поведения требует дальнейшего научного анализа и систематизации. Определено понятие «человек политический», где он представляет собой индивида с врожденными свойствами мозга и психики, которые влияют на его социальное и политическое поведение, могут корректироваться в процессе социализации и воспитания. Итак, когда мы говорим о природе политического поведения, акцент делается именно на его природных (биологических) составляющих, таких как генетика, инстинкты, нейрофизиологические и психологические свойства, врожденные склонности. При этом отмечается, что они могут корректироваться в процессе воспитания, обучения и социализации.

Ключевые слова: биополитика, «человек политический», политическое поведение.

Summary

Kravets A. Yu. The “nature” of political behavior: biopolitical interpretation. – Article.

The biopolitical interpretation of the problems of the nature of political behaviour is the main aim of the article. Biopolitics as a new evolutionary discipline in a modern political science offers its unique vision of a “political man” and the nature of his political behaviour. It has been clarified that the problem of political behaviour is a complex phenomenon of scientific analysis, because in biopolitical discourse there is still no clear view about fundamental characteristics of the “political man” and his political behaviour. Therefore, scien-

tific knowledge about political behaviour requires further scientific analysis and systematization. It was determined, that “political man” is an individual with innate properties of the brain and psyche that affect his social and political behavior, can be adjusted in the process of socialization and upbringing. So, when we talk about the nature of political behaviour, we talk about its natural (biological constituents) such as genetics, instincts, neurophysiological and psychological properties, innate tendencies. It is noted that they can be adjusted in the process of education, training and socialization.

Key words: biopolitics, “political man”, political behavior.